

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

9. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів): підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.Д. Чекаленко, С.Г. Федуняк; за заг. ред. Л. Д. Чекаленко. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010.– 464 с.
10. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: Навчальний посібник. – Київ: АртЕК, 2001. – 304 с.
11. Представництва грузинської діаспори у регіонах України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://iberieli.org/76-representation.html>.
12. Результати перепису населення [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://tomenko.ua/docs/content.php?id=pc01-2003-03>
13. «Сакартвело» Центр Україно-Грузинської Дружби [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sakartvelorivne.wixsite.com/festival>.
14. Шушківський І. Грузини // Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / Ред. кол. І. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2003–2016.

УДК 94:271.2(477)

Вікторія Ричко

ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

У статті окреслюється роль Почаївського монастиря як провідного центру духовно-культурного життя України впродовж багатовікової історії його функціонування. На тлі колишньої потужної культуротворчої та націєтворчої ролі аналізується ідеологічна спрямованість його нинішньої діяльності, а також вплив на релігійні процеси в сучасному українському соціумі.

Ключові слова: Українська православна церква (Московський патріархат), Почаївська лавра, доктрина «руський мир», національна ідея, україноцентризм.

The article outlines the role of the Pochaev Monastery as the leading center of the spiritual and cultural life of Ukraine during its centuries-long history of its functioning. Against the backdrop of the former powerful cultural and peasant role, the ideological focus of his current activities, as well as the influence on religious processes in contemporary Ukrainian society, is analyzed.

Key words: Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate), Pochayev Lavra, doctrine "Russian Peace", national idea, Ukrainocentrism.

The article deals with role of the Pochayiv Monastery as the leading centre of Ukrainian spiritual and cultural life during the centuries-old history of its functioning. The ideological direction of its current activity as well as the influence on the religious processes in the modern Ukrainian society is analyzed against the background of the previous powerful culture-creative and nation-creative role.

During its whole centuries-old period of functioning the Pochayiv Monastery has played an important role in spiritual and cultural life of Ukraine. The core of religious-preaching, educational, publishing, art, household labour of its monks has been the concern of customary inhabitants' national consciousness, forming and approval of the national idea that aimed at preserving of the east ceremony, the Ukrainian language and culture.

Nowadays the Holy Dormition Pochayiv Lavra, being under the supervision of the Ukrainian Orthodox Church (of the Moscow Patriarchate), is the active leader and reliance of the «Russian World» doctrine in Ukraine. Since the main postulates of the «Russian World» doctrine are in fact only the high-flown sign of neo-imperial Moscow aspiration, one of the tools of involving our country into the orbit and space of the new Russian Empire, this monastery has played the deconstructive role in modern social and religious processes in Ukraine, and the main point and direction of its functioning has the negative influence on the promoting national idea in the domestic society.

At first, nowadays the negative tendency is distinctly observed: if at the beginning of 2000s when entering the temple, visitors were asked about their religious affiliation and answered that it was the Ukrainian Orthodox Church (of the Kyiv Patriarchate), then monks took notes for prayer service very unwillingly. And since the military aggression of the Russian Federation in the East of Ukraine, the cases when believers of the Ukrainian Orthodox Church (of the Kyiv Patriarchate) have not been allowed to enter this holy place became more frequent.

Another manifestation of the «Russian World» existence in Pochayiv Lavra is that though sermons are held in the Ukrainian language and worships – in the Church Slavonic language, stores on the territory of the holy place are full of production in the Russian language: postcards, calendars, images of saints etc.

В статье определяется роль Почаевского монастыря как ведущего центра духовно-культурной жизни Украины на протяжении многовековой истории его функционирования. На фоне прежней мощной культуротворческой и нациетворческой роли анализируется идеологическая направленность его нынешней деятельности, а также влияние на религиозные процессы в современном украинском социуме.

Ключевые слова: Украинская православная церковь (Московский патриархат), Почаевская лавра, доктрина «русский мир», национальная идея, украиноцентризм.

Актуальність дослідження. «Сімсот літ Почаївський монастир – душа українського народу. Сімсот літ він – головна святиня Волині, яку любить і шанує не тільки народ волинської землі, а й всієї України. Це все накладає на нас великі обов'язки до своєї віковичної святині. Такі ж самі обов'язки і Святої Почаївської гори до свого рідного українського народу» [7]. Останні слова наведеного висловлювання видатного українського вченого, мовознавця, державного, громадського та церковного діяча Івана Огієнка є особливо актуальними, оскільки нині спостерігається порушення цих «обов'язків», їх формальне виконання, що тягне за собою появу та зростання деконструктивних релігійних процесів у сучасному українському соціумі.

Постановка проблеми. Вказана проблема у вітчизняній історіографії має суттєві напрацювання. Так, питання історичної ролі і значення Почаївського монастиря ґрунтовно висвітлено у працях В. Білик [1], А. Гудими [4], Я. Запаса і Я. Дашкевича [6], І. Огієнка [7], а також І. Скиби [10]. Особливості сутності та спрямованості діяльності православних осередків, підпорядкованих Українській православній церкві (Московський патріархат) (УПЦ (МП)), в контексті сучасних реалій релігійно-церковного та суспільно-політичного життя України досліджені, зокрема, в збірнику статей науковців Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України під назвою ««Русский мир» Кирила не для України» (Київ, 2014 р.) [9]. Однак відсутність комплексного дослідження щодо впливу саме Почаївської лаври на релігійні процеси в сучасному вітчизняному соціумі спонукав авторку звернутися до більш ґрунтовного студіювання цього питання.

Мета статті полягає в окресленні історичної ролі Почаївського монастиря в духовно-культурному та суспільному житті України, а також дослідженні впливу Почаївської Свято-Успенської лаври на релігійні процеси в сучасному вітчизняному соціумі.

Основний виклад матеріалу. Одна з найбільших християнських святинь України – Почаївська Свято-Успенська лавра за свою тривалу історію функціонування пережила різні етапи юрисдикційного підпорядкування, зберігаючи при цьому потужну культуротворчу місію, зокрема роль визначного центру духовно-культурного життя населення не лише Волині, але й всієї України.

Так, одним із провідних напрямів його діяльності була освітня праця. У період юрисдикційного підпорядкування Греко-уніатській церкві важливе значення у підготовці професійних церковних кадрів відігравали василіанські студії, або новіціати – навчальні заклади для майбутнього чернецтва. Відомо, що в середині XVIII ст. один із таких навчальних закладів знаходився саме в Почаєві.

Невдовзі після переходу Почаївського монастиря до лона Російської православної церкви (1831 р.), а саме 1869 р. на його базі було відкрито велику ремісничу школу. 1886 р. вона була трансформована у двокласну церковно-парафіяльну школу. Цей навчальний заклад готував учителів для сільських парафіяльних шкіл. Вже 6 листопада 1890 р. у Почаївському монастирі було засновано двокласну церковно-вчительську школу для всієї Волині. Щоправда, для неї тут не знайшлося відповідного приміщення, тож її перевели до Житомира [10, с. 25-26]. А церковно-парафіяльну школу, що продовжувала функціонувати при Почаївському монастирі, 1893 р. було реформовано так, що після її закінчення можна було переходити в житомирську учительську школу [10, с. 26].

Крім того, вагомими здобутками ченців Почаївського монастиря була позначена книговидавнича справа. За підрахунками дослідників, у період з 1734 по 1800 рр., тобто в так звану уніатську добу свого існування, вона діяла найбільш активно: за цей час тут було видано 394 найменування книг церковнослов'янською, українською, польською та латинською мовами [1, с. 297]. Перевага в ній надавалася в першу чергу видрукам богослужбової літератури.

Важливим напрямом діяльності почаївської василіанської друкарні було також видання літератури для мирян. До них слід віднести твори догматичного і моралізаторського змісту, спрямовані на роз'яснення парафіянам основних віроповчальних засад церкви. Серед таких: «Слово к народу католическому чрез монахов чина св. Василия Великого в провинции Полской...» (1765, 1768, 1778 рр.), студія М. Ольшавського «Слово о святом между восточною и западною церковію соединеніи...» (1769 р.), «Сімя слова божія, на ниві сердец человеческих сіянного...» (1772 р.), «Краткое на краткія вопросы и отвіти способом катихизма...» (1776 р.), «Поученіє о обрядах христіанских...» (1779 р.), двічі видана праця Ю. Добриловського «Науки парохіальнія...» (1792 р.).

Зауважимо, що всі ці друки укладені мовою, близькою до української народної «во удобное всякому того поразумініє» [6, с. 13]. На думку А. Гудими, переважання книг церковнослов'янською та українською мовами у видавничій продукції ченців-василіан Почаївського монастиря пояснюється тим, що серед них було чимало тих, хто прагнув підтримати в народі національну свідомість і традиції. Саме тому уніатські друки, зокрема церковні проповіді українською мовою та інші видання богослужбового, проповідницького, катехизисного та господарського змісту, мали виразний національний характер [4, с. 24-25].

З давніх часів при Почаївському монастирі була іконописна школа, майстерня художньої обробки деревини і металів (різьба, позолота і т.д.). Вона готувала високопрофесійні кадри, тож зазвичай внутрішнє оздоблення новозбудованих храмів і відреставрованих церков по всій Волинській єпархії було справою рук саме її учнів і випускників. Крім того, при Почаївському монастирі виготовлялися ікони, рами для ікон, оправи для Богослужбових книг, хрести, чаші, натільні хрестики з ланцюжками, ікони, іконки, які купували віряни з усіх регіонів історичної Волині, Полісся та Галичини [10, с. 26].

Зрештою, значимими подіями релігійно-церковного життя були святкування ювілеїв Почаївського монастиря, інших церковних дат Волині, що приваблювали до святині десятки тисяч прочан із усіх куточків Західної і Східної України [10, с. 26].

Відтак, Почаївський монастир в усі часи був об'єднуючим культурним центром, тож його духовно-релігійні та культурно-просвітницькі впливи на вірян були беззаперечні. Ця обитель не лише справила значний вплив на автохтонне населення, але й впродовж віків плекала у ньому національну свідомість.

Однак позиція, яку нині займають керівництво та насельники Почаївської Свято-Успенської лаври, важко назвати проукраїнською, оскільки вона тяжіє до ідеології, що інспірується російськими державними та церковними колами. До з'ясування чинників, обставин та наслідків цього звернемося докладніше.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. імперські амбіції Російської Федерації виявилися у низці штучних політичних й політико-економічних утворень, таких, наприклад, як СНД, Митний або Євразійський союзи. Попри декларовану «тісну інтеграцію на новій ціннісній, політичній, економічній основі», домінуюча позиція Росії в цих союзах вказувала на її бажання зберегти колишні радянські республіки у сфері свого впливу. Яскравим прикладом цього стала доктрина «русского мира», в основі якої знаходиться випробувана часом ідеологема «Москва – третій Рим», проте кардинально трансформована до сучасних реалій та геополітичної мети російського керівництва [2, с. 32].

З огляду на стрімкий розвиток демократичних процесів та соціальних зрушень, що охопили український конфесійний простір, цей державно-церковний проект був спрямований передусім на Україну. Це пояснюється тим, що «... з розпадом СРСР із союзних інституцій лише одна Російська православна церква зберегла і контролює весь простір колишніх царської, а опісля радянської імперій, а Патріарх Московський є його одноосібним правителем. Втім, щоб цей простір був підвладний йому не лише церковно-адміністративно, а й контролювався ним ще й політично (тобто існуючі в межах цього московсько-православного простору підпорядковувалися Московському владі ще й держави і нації), українцям (і білорусам) підсовується доктрина «русского мира» [9, с. 97].

Згідно неї, «Київ – це південна столиця російського Православ'я. ... Київ – це ... Єрусалим і Константинополь, це серцевина нашого (російського – Авт.) життя!» [9, с. 97-98]. Отже, «... йдеться про те, що Київ неодмінно мусить бути не українським, а саме руським, цебто в цьому сенсі російським містом, а Україна – російською територією. Примітно, що ні Патріарх Кирило, ні загалом РПЦ, ні словом, ні півсловом не наголошують на необхідності захисту української мови, української культури, про становлення України як національної держави. Мова йде тільки про якусь історичну Русь, слов'янство, руську православну духовність, російську мову, російське православ'я і про єдиний духовно-канонічний російсько-православний простір «русского мира»» [9, с. 98]. Відтак, це дає підстави для твердження, що «під вивіскою «русского мира» Росія хоче повернути, втрачену з розвалом СРСР, Україну. А всі ті пишномовні розмови про якийсь єдиний духовний простір, про співдружність слов'янських народів, зрештою, про «русский мир» є всього лише антуражем справжніх неоімперських амбіцій щодо України, заходів із втягування її в орбіту нової Російської імперії» [9, с. 104].

Однак зауважимо, що реалізація ідеології «русского мира» здійснюється не лише політичними інституціями, а також спецслужбами Російської Федерації у тісному контакті з Московською патріархією, тобто ззовні України, але й всередині неї – за підтримки та допомоги проросійських політичних сил, окремих представників державної влади, а також пересічних громадян – симпатиків ідеї відновлення СРСР. До цього переліку варто додати більшість керівництва, а також частину священнослужителів і вірян УПЦ (МП).

Зокрема, базові постулати «русского мира» активно втілюються в життя насельниками Почаївської лаври – однієї з найбільших християнських святинь України. Оскільки ця обитель знаходиться в

підпорядкуванні УПЦ (МП), тож закономірно, що його ченці, а також семінаристи знаходяться під потужним впливом ідей «руського мира». Це підтверджується низкою чинників.

Так, влітку 2014 р., під час перебування вітчизняних журналістів у Почаївській лаврі, семінарист Духовної семінарії УПЦ (МП), ведучи екскурсію літературною українською мовою, постійно вживав слово «московський», що звучало, за твердженням відвідувачів, досить нав'язливо [13]. Зокрема, у розповіді він акцентував на благодійності московських царів, натомість не подав жодної інформації про внесок заможних українців у розбудову цього осередку. Коли журналісти поцікавилися, як же в лаврі ставляться до вірян інших конфесій, то отримали таку відповідь: приходити в храм і прикладатися до мощей святих можна усім, а от молитися за представників інших конфесій православні отці відмовляються, тож записок за здоров'я та за упокій від них не приймають. Відтак, у цьому контексті видаються не безпідставними думки деяких експертів про те, що якби ініціатива про передачу Почаївської лаври у власність УПЦ (МП) за часів минулої влади була позитивно вирішена, то сьогодні віруючих інших конфесій не пустили б на її поріг [13].

Це підтверджує й очільник УПЦ (КП) митрополит Філарет. За його словами, «Нині ж у Києво-Печерській Лаврі, а особливо в Почаївській Лаврі, віруючих Київського Патріархату, тобто, українців, або не пускають, або створюють їм такі умови, що вони постійно скаржаться. Їм не дають можливість помолитися, причаститися, не дозволяють подати записки за здоров'я чи за спокій. А якщо ці святині будуть власністю Москви, тоді нас взагалі на поріг не пустять до наших святинь! Це ж несправедливо!» [3].

До речі, застереження з цього приводу Помісний собор Української православної церкви Київського патріархату висловив ще в липні 2004 р. Зокрема, в одному з його документів зазначалося наступне: «Всі українці, які відвідують лаврські святині, заявляють, що вони відчують у Києво-Печерській лаврі, так само як і в Почаївській лаврі, вороже ставлення до всього українського. Це небезпечно не тільки для українського народу, а й для Української держави, бо справедливо говориться: хто володіє Києво-Печерською лаврою, той володіє душею українського народу» [5].

Нині стала виразно прослідковуватися негативна тенденція: якщо на початку 2000-х рр. при вході до храму почаївські ченці на запитання про конфесійну приналежність відвідувачів отримували відповідь, що це УПЦ (КП), то неохоче брали ті ж самі записки на молебень. А з часу військової агресії РФ на сході України почастишали випадки, коли віруючих УПЦ (КП) просто не пускали до святині.

Ще одним виявом присутності «руського мира» в Почаївській лаврі є те, що хоча проповіді у ній звучать українською мовою, а богослужіння – церковнослов'янською, крамниці на території святині рясніють російськомовною продукцією: листівками, календарями, зображеннями святих тощо. Відсутність україномовних видань пояснюється дослідником Миколою Тимошиком тим, що ще в 1990-х рр., після анафемі й вигнання з монастиря патріотично налаштованого намісника ієромонаха Іакова нове керівництво Почаївської обителі з особливою запопадливістю перед Московією організувало наступ на все українське. Найперше зникли з прилавків книжкових крамниць буквально всі україномовні богослужбові книги. Наступним кроком стала чистка бібліотечних фондів. Як свідчить цей науковець, «... Окремі ченці звертаються до віруючих почаян приносити книги Огієнка про історію Почаївської лаври нібито для створюваної при монастирі «воскресной школи». Насправді ж ці книги збирали для... багаття, яке незабаром запалало на святій Почаївській горі. У тому страшному полум'ї горіла не лише «Свята Почаївська лавра» митрополита Іларіона, а й багато інших українських друків...» [11].

Розголос про спалені ченцями Почаївської лаври українські книги швидко розійшовся містечком та його околицями. Від розмов між людьми це дійшло й до публікацій у пресі. Зокрема, невелика стаття про це була опублікована в тамтешній газеті «Діалог». Говорив про це у своєму виступі на місцевому радіо й Г. Чернихівський. Телефонували почаyani й до місцевого райвідділу СБУ. Проте належної реакції на цей справді антидержавний акт органи місцевої влади так і не виявили. Більше того, історію намагалися зам'яти. До речі, вандалістський вчинок почаївських ченців привернув увагу світової преси. Матеріали про це, зокрема, були вміщені в американській «Свободі», а також канадському «Гомоні України» [12].

Водночас яскравим підтвердженням того, що в Почаївській лаврі «точково загнився» «руський мир», є наступний епізод. Під час перебування в цьому монастирі влітку 2014 р. медійники поцікавилися в екскурсовода, яке ставлення насельників Почаївської лаври до нинішньої збройної агресії Росії проти України. Відповідь їх приголомшила: «Це кара Бога за те, що відбувалося в нашій державі». З цього випливає, що збройна агресія Росії в Україні – це кара за мирний Майдан [13].

За словами релігієзнавця Андрія Юраша, в Почаївській лаврі культивується одна з найконсервативніших ідеологій – доктрина «руського мира». Відтак, обитель є одним із головних її форпостів в Україні. На думку цього науковця, лише перманентне, буквально щоденне переконування

населеників цієї святині може зрештою призвести до змін у їхніх поглядах. Одним із сприятливих чинників у цьому контексті є те, що в лоні УПЦ (МП) нині поступово відбувається процес її українізації, зокрема починає окреслюватися проукраїнський вектор її діяльності [13].

Думається, що має пройти багато часу, перш ніж ченці Почаївської лаври стануть на виразні позиції україноцентризму. А поки цього не сталося, Почаївська лавра залишається в полі великоімперських потуг Росії. Одним із свідчень цього є те, що влітку 2016 р. Почаївську лавру відвідав архієпископ Петергофський Амвросій Єрмаков, який є членом опікунської ради фонду «Русский мир». Відтак, незважаючи на перманентні заяви вищого керівництва УПЦ (МП) про підтримку України, Почаївська Лавра продовжує бути «меккою» для путінських чиновників від релігії, покликаних пропагувати імперські ідеї країни-агресора в Україні [8].

Висновки. Таким чином, підсумувавши все вищевикладене, приходимо до наступних висновків. Упродовж багатоголового періоду свого функціонування Почаївський монастир відіграв визначальну роль у духовно-культурному житті України. Стрижнем релігійно-проповідницької, освітньої, видавничої, мистецької, господарської праці його ченців було плекання національної свідомості автохтонного населення, формування й утвердження національної ідеї, що полягала у збереженні східного обряду, української мови та культури.

Нині Почаївська Свято-Успенська лавра, перебуваючи в підпорядкуванні УПЦ (МП), є активним провідником та опертям доктрини «руського мира» в Україні. Оскільки базові постулати доктрини «руського мира» насправді є лише пишномовною вивіскою неоіперських прагнень Москви, одним із інструментів втягування нашої країни в орбіту та простір нової Російської імперії, відтак ця обитель відіграє деконструктивну роль у сучасних суспільних та релігійних процесах в Україні, а вплив сутності і спрямованості її функціонування негативно впливає на утвердження національної ідеї у вітчизняному соціумі.

Джерела та література

1. Білик В. Видавнича діяльність почаївських василіан в період ліквідації Греко-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – 30-ті рр. XIX ст.) / Вікторія Білик // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник. – Луцьк, 2004. – С. 297-299.
2. Бистрицька Е. Еволюція концепції «Москва – третій Рим» у геополітиці Російської імперії, СРСР, Російської Федерації в період XX – початку XXI ст. / Елла Бистрицька // Християнська традиція Київської Русі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19.05.2015) / орг. ком.: прот. Володимир Вакін (голов. орг. ком.) [та ін.]. – Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії ΕΙΚΩΝ, 2015. – С. 27-34.
3. Відбулася прес-конференція патріарха Філарета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/8-zagalnocerkovni/535-pres-konferenzia.html>
4. Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / Арсен Гудима. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 40 с.
5. Доповідь Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Помісному соборі 15 липня 2004 року // Голос Православ'я. – 2004. – № 14.
6. Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина друга (1765–1800) / Я.П. Запаско, Я.Д. Ісаєвич. – Львів: Вища школа. Видавництво при Львівському університеті, 1984. – 128 с.
7. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Свята Почаївська лавра / упорядник М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 439 с.
8. Почаївську Лавру відвідав представник «Русского міра» // За Збручем: новинний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/pochajivsku-lavru-vidvidav-predstavnyk-russkoho-mira/>
9. «Русский мир» Кирила не для України: Збірка наукових статей / Ред. кол.: А. Колодний, П. Павленко, О. Саган, Л. Филипович, В. Шевченко. Українська асоціація релігієзнавців. – К.: УАР, 2014. – 343 с.
10. Скиба І., прот. Культурно-освітня праця в Почаївському Свято-Успенському монастирі / протоієрей Ігор Скиба // Почаївська Свято-Успенська Лавра – найбільша святиня історичної Волині: Збірник матеріалів богословської науково-практичної конференції, присвяченої 450-річчю принесення на Волинь Почаївської чудотворної ікони Божої Матері та 350-річчю прославлення нетлінних мощей преподобного Іова Почаївського. – Луцьк: б. в., 2009. – С. 24–28.
11. Тимошик М. Історія і сьогодення Святої Почаївської лаври [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hram.in.ua/biblioteka/osnovy-viry/261-book261/3134-title3683>
12. Тимошик М. Спалена книга буде перевидана // Свобода (США). – 2004. – 2 квітня.

13. Шутка Н. Російська агресія – це кара Божа за Майдан, вважають у Почаївській Лаврі / Н. Шутка // За Збручем: новинний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/rosijska-ahresiya-tse-kara-bozha-za-majdan-vvazhayut-u-pochajivskij-lavri/>

УДК 327:353:8 (470:477.75)

Петро Приходько

ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

У статті описуються та аналізуються основні історичні передумови окупації Кримського півострова Російською Федерацією (приєднання Криму до складу Російської імперії, передача Кримської області до складу УРСР, сепаратистські настрої в Криму після проголошення незалежності України, конфлікт навколо острова Тузла, Харківські угоди); основні об'єктивні геополітичні причини окупації Криму, окрім того описані офіційні причини окупації Криму за версією Російської Федерації; наведено та проаналізовано 5 можливих сценаріїв розвитку подій у Криму, що можуть призвести до вирішення «Кримської проблеми».

Ключові слова: *Кримський півострів, окупація, Російська Федерація, Україна, історичні передумови, прогностична оцінка, міжнародний конфлікт, геополітика, держава-агресор*

The paper presents a description and analysis of the main historical antecedents of the occupation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation (annexation of Crimea by the Russian Empire, transfer of Crimean Region to the Ukrainian SSR, separatist sentiment in Crimea after the proclamation of Ukraine's independence, the conflict over Tuzla Island, the Kharkiv agreements) as well as the main objective geopolitical reasons for the occupation of Crimea. Besides, Russia's version of the official reasons for the occupation is also presented. Five possible scenarios that may lead to the solution of the Crimean problem are described.

Keywords: *Crimean Peninsula, occupation, Russian Federation, Ukraine, historical antecedents, projection, international conflict, geopolitics, aggressor State.*

Crimea's being part of the Russian Empire and later – of the Soviet Union for almost 200 years, the historic transfer of Crimean Region to Ukraine in 1954, the separatist ambitions of a certain part of the residents of Crimea after Ukraine had proclaimed independence, the territorial dispute between the Russian Federation and Ukraine over Tuzla Island in 2003, the Kharkiv Agreements of 2010 that turned out to be a mistake of Ukraine's diplomacy enabling Russia's control of the peninsula – all these factors may be regarded as major historical-political preconditions of the occupation of the Crimean Peninsula.

The political exhaustion and weakening of Ukraine after the Revolution of Dignity, the lenient attitude of the USA and the EU rallies toward Russia's aggressive geopolitical ambitions, the need to stabilize the authoritarian political regime and to raise Putin's plummeted ratings in Russia, the fear of NATO troops deployment in the vicinity of Crimea, Russia's strong desire to maintain political control of Ukraine after Euromaidan – are the main reasons for the occupation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation.

The second part of the paper represents an attempt to describe different scenarios for further developments in Crimea. The scenario that we consider to be the most likely is a frozen conflict, continuation of the Crimean crisis and prolongation of Crimea's being part of the Russian Federation in an uncertain status for many years to come.

В статье описываются и анализируются основные исторические предпосылки оккупации Крымского полуострова Российской Федерацией (присоединение Крыма к Российской империи, передача Крымской области в состав УССР, сепаратистские проявления в Крыму после провозглашения независимости Украины, конфликт вокруг острова Тузла, Харьковские соглашения); основные объективные геополитические причины оккупации Крыма, кроме того описаны официальные причины оккупации по версии Российской Федерации; приведены и проанализированы 5 возможных сценариев развития событий в Крыму, которые могут привести к решению «Крымской проблемы».

Ключевые слова: *Крымский полуостров, окупація, Російська Федерація, Україна, історичні предпосылки, прогностическая оцінка, міжнародний конфлікт, геополітика, страна-агресор.*

У сучасному політичному просторі на міжнародній арені виникає багато міжнародних та локальних конфліктів, наслідком яких є порушення норм міжнародного та національного права, введення воєнного стану, поширення міжнародного тероризму, порушення становища мирного

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любов</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 РР.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіє Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБІТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНІЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шеретюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Сверова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валюх Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Свєтлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРИЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŻNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.)279

Томчук Любов

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК»282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.)293

Вирський Дмитро

МОНАСТІРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ.294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

A 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017